

Amador Vega

PASSIÓ, MEDITACIÓ
I CONTEMPLACIÓ

SIS ASSAIGS SOBRE EL NIHILISME RELIGIÓS

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL, SLL
Plaça del Nord, 4, pral. 1.ª
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció ASSAIG, 26
Consell assessor PERE LLUÍS FONT
FRANCESC-XAVIER MARÍN
JOSEP OTÓN
FRANCESC TORRALBA
AMADOR VEGA

Primera edició a Fragmenta MARÇ DEL 2012

Correcció de primeres proves ANNA SERRA ZAMORA
Correcció de segones proves IGNASI MORETA
Producció gràfica INÈS CASTEL-BRANCO

Imatge de la coberta Jardí de Tenjuan. Conjunt de temples de
Nazen-ji. Kyoto 1999. Fotografia de l'autor.

Impressió i relligat AGPOGRAF, SA

© 2012 AMADOR VEGA ESQUERRA
pel text

© 2012 FRAGMENTA EDITORIAL
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 10.173-2012
ISBN 978-84-92416-57-8

Fragmenta Editorial agraeix a Editorial
Empúries i a Víctor Igual les facilitats
concedides per a la reproducció del text
i les imatges d'aquest llibre, una primera
edició del qual va aparèixer a Empúries
l'any 1999.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Pròleg a la segona edició</i>	11
<i>Pròleg</i>	13
1 Als jardins de Kyoto: breu notícia sobre el pensament religiós modern al Japó	19
2 Nihilisme d'Orient, nihilisme d'Occident	67
3 La imaginació religiosa en Ramon Llull: una teoria de l'oració contemplativa	91
4 «Els pobres d'esperit»	121
5 La imatge nua de Déu: apunts d'estètica apofàtica	139
6 Passió, meditació i contemplació: sobre la desfiguració ritual en l'art de Mark Rothko	157
<i>Obres citades</i>	191

a Victoria

Prego a Déu que em buidi de Déu.

MESTRE ECKHART

PRÒLEG A LA SEGONA EDICIÓ

LA PUBLICACIÓ D'AQUEST llibre l'any 1999 va suposar per mi un primer intent d'aplegar una sèrie d'estudis fruit dels meus interessos al voltant de l'art, la religió i la filosofia. El fons comú de reflexió a tots sis era el *nihilisme religiós*, una manera radical de comprendre l'experiència religiosa des d'una actitud de negació de tota forma idolàtrica de la divinitat. Alguns lectors van manifestar la seva incomoditat amb l'expressió *nihilisme religiós*, i jo mateix amb el temps em vaig decantar per formulacions més suaus a l'hora de referir-me als temes que tracta aquest llibre. Tot i això, prefereixo continuar parlant de *nihilisme religiós* ja que em sembla que expressa una experiència radical de la religiositat, sigui aquesta a través de les seves formes espirituals més tradicionals, com les dels místics, sigui a través de les formes d'expressió creades pels artistes del segle xx que, en una clara sintonia amb períodes de la història religiosa, suposen un repte per a qualsevol hermenèutica del sagrat. Aquest va ser el cas estudiat als dos textos sobre la pintura de Mark Rothko que són part d'aquest llibre.¹

¹ Les monografies que he publicat des de 1999 sobre qüestions d'estètica i religió són: *Arte y santidad. Cuatro lecciones de estética apofática*, Cátedra

En el moment de la seva publicació, aquest llibre es presentava com una primera síntesi. Amb el pas dels anys m'he adonat que no he fet sinó intentar aprofundir en els mateixos temes i autors, i per això he escrit després, sobre els temes tractats en alguns capítols d'aquest llibre, una monografia: aquest és el cas de Ramon Llull i de Mark Rothko. Tanmateix, no sempre l'estudi més aprofundit d'un autor aporta noves idees, si bé és cert que les primeres intuïcions hi troben el seu fonament més adequat. Hom treballa sobre períodes històrics, en el meu cas l'edat mitjana i el segle xx, i sobre el pensament de persones concretes i les seves obres. Aquest diàleg continuat amb la tradició és una exigència ineludible si hom vol trobar un fons comú de significació amb el temps present.

Hom treballa sobre una preocupació que, al llarg dels anys, pren concreció en el pensament d'uns escriptors o amb l'obra d'uns artistes amb els quals un dialoga, i de les lectures que un mateix fa d'aquests materials hom produeix el propi estil de pensament i escriptura. Els anys aporten, potser, equilibri; també resten una certa espontaneïtat; però el camí és un i el mateix i des d'aleshores el recorro amb perplexitat.

AMADOR VEGA
Barcelona, febrer del 2012

Jorge Oteiza / Universidad Pública de Navarra, Pamplona, 2005; *Sacrificio y creación en la pintura de Rothko. La vía estética de la emoción religiosa*, Siruela, Madrid, 2010, i *Tres poetas del exceso. La hermenéutica imposible en Eckhart, Silesius y Celan*, Fragmenta, Barcelona, 2011.

PRÒLEG

ELS SIS ESTUDIS recollits en aquest llibre descriuen un itinerari personal al voltant de qüestions sobre el pensament, la religió i l'art, que m'han ocupat els darrers cinc anys. Són una unitat en la mesura que tots sis proven formes i usos de llenguatge similars per tal d'expressar contextos culturals tan diferenciats com ara el buddhisme zen, la mística cristiana i l'art abstracte modern. En aquest sentit són assaigs: busquen una escriptura que expressi les diferents formes de pensament religiós de cada un d'aquests tres àmbits. I, tanmateix, es dirigeixen a una comprensió unitària de l'experiència a través de tres motius: passió, meditació i contemplació. L'aproximació interdisciplinària pretén donar llum a una hermenèutica de la cultura, sense barrejar, però, els elements que han fet possible aquests llenguatges. El zen, la mística i l'abstracció moderna en l'art són el resultat de discursos creuats que intenten escapar a tota disciplina i limitació culturals. En aquest sentit són llenguatges transgressors, perquè a partir de formes negatives d'expressió ens situen en el límit de la realitat cultural a la qual es refereixen. Aquestes vies negatives de comprensió configuren, des de l'experiència del no-res —i aquesta és la tesi central d'aquest llibre—, una forma de pensament que,

des de Buddha Śākyamuni fins al Mestre Eckhart o Mark Rothko, entenem com a *nihilisme religiós*: una experiència de la divinitat explícita en l'expressió «Prego a Déu que em buidi de Déu», d'aquest místic alemany, un dels pares del pensament filosòfic europeu.

El primer d'aquests assaigs, «Als jardins de Kyoto: breu notícia sobre el pensament religiós modern al Japó», és una petita història de l'Escola filosòfica de Kyoto, de la filosofia de la qual Elémire Zolla va dir que era la més important del segle xx (Zolla 1995: 82). Vaig començar a interessar-me per un dels seus representants més grans, Keiji Nishitani (a qui està dedicat gran part del primer capítol), durant els meus anys d'estudiant a la universitat alemanya de Friburg de Brisgòvia, entre 1986 i 1989, on ell havia estat deixeble de Heidegger. Però no vaig poder aprofundir en el seu pensament fins a l'estiu de 1995, quan vaig llegir la seva obra més important, *Religion and nothingness* (1983). Després van arribar les obres centrals dels altres membres de l'Escola de Kyoto, Hajime Tanabe, *Philosophy as metanoetics* (1986), i Kitarō Nishida, *An inquiry into the good* (1990), mestre d'aquells i renovador de la filosofia japonesa moderna. He pogut continuar els meus estudis sobre aquests pensadors gràcies a una invitació del professor James W. Heisig, director del Nanzan Institute for Religion and Culture de la Universitat de Nagoya, per anar al Japó durant els mesos de gener i febrer de 1999. Allà, a més de la tasca intel·lectual, he pogut visitar i viure de prop alguns dels motius de l'espiritualitat zen. Aquest estudi busca les arrels de l'experiència buddhista de la il·luminació (*nirvāna*) a partir d'una pintura de Śākyamuni del pintor xinès Liang-kai, amb la intenció d'extreure d'aquella doctrina un concepte estètic de la pin-

tura. En aquest capítol, doncs, es posen les bases per a una comprensió de l'abstracció que culminarà en els dos darrers estudis. Vaig escriure gran part d'aquest primer capítol, que publico aquí per primera vegada, al Japó, i espero transmetre alguns elements d'aquella situació.

Vaig treure molt de profit de l'exposició que Nishitani fa del nihilisme asiàtic i occidental amb vista a una comprensió més originària de la mística cristiana com un nihilisme religiós, sobre la qual feia anys que treballava. El resultat va ser el segon dels assaigs presentats aquí: «Nihilisme d'Orient, nihilisme d'Occident», però que de fet és anterior en el temps al primer, ja que es tracta d'una conferència pronunciada a la Universitat d'Estiu d'Andorra l'any 1995 i publicada amb el títol «Experiencia mística y mundo moderno» a *Modernitat i religió* (*Annals de la XII Universitat d'Estiu*, 1996, p. 109-126). Els dos primers capítols posen les bases per a una lectura del nihilisme des de perspectives molt diferents del que comunament s'entén per aquest moviment modern. Contràriament a aquest últim, el «nihilisme absolut» apareix com la manifestació de l'experiència religiosa més pregona.

El tercer capítol està dedicat a Ramon Llull i és un treball encara inèdit que vaig presentar al Col·loqui de Fisingen (Suïssa), *Mystik im Abendland*, la tardor de 1998, amb el títol «Die religiöse Imagination bei Ramon Llull. Eine Theorie des Kontemplatives Gebet», que sortirà enguany a l'editorial Mohr de Tübingen. No m'havia tornat a ocupar del pensament de Ramon Llull des de la meua tesi doctoral (*Die Sinnlichkeit des Geistigen, die Geistigkeit des Sinnlichen und die metaphorische Sprachverwendung bei Ramon Llull*, Phil. Diss., Friburg de Brisgòvia, 1992). Va ser a propòsit de l'esmentat col·loqui de Suïssa i animat pel meu amic el profes-

sor Alois M. Haas, de la Universitat de Zuric, que vaig posar fil a l'agulla i vaig presentar aquest autor en el context dels mètodes contemplatius de les tres religions abrahàmiques, a partir d'una teoria de la imaginació que està en la base d'un mètode de pregària. L'Ars combinatòria lulliana predisposa l'esperit a un estat d'anorreament propi de tota la tradició mística, però molt propera a la càbala i al sufisme. Tanmateix, l'Ars de Llull constitueix una pedagogia de l'esperit que s'exercita en el diàleg entre mestre i deixeble, amb el propòsit d'una nova recerca de sentit que culmina en l'oració com un no-sentit.

En el context de la tradició cristiana, però orientat per l'espiritualitat dels Pares del desert, el quart capítol, «Els pobres d'esperit», busca situar la gran metàfora del *no-res* i la *vacuïtat* a partir del missatge evangèlic de Mt 5,3: «Benaurats els pobres d'esperit...» Aquesta, en paraules de Burton Burton-Christie (1993), «hermenèutica del desert», en un context cultural ben diferent del de Llull, vol dur al límit les possibilitats del llenguatge tot forçant al màxim l'experiència de Déu en els testimonis d'abandonament i desprement com a formes de pobresa; però sobretot s'acosta a la transgressió en els sermons del Mestre Eckhart i en la poesia de Paul Celan, que mostra així dos sentits de l'experiència del *no-res* en uns mateixos llenguatge i tradició. «Els pobres d'esperit», que també és un treball inèdit, va ser presentat com a ponència en una de les sessions habituals al Restaurant Egipte de la Societat d'Estudis Literaris, durant el curs 1997-98, dedicat a «l'estupidesa».

Els dos últims capítols se centren en el problema de l'abstracció en l'art, abstracció entesa com a «desfiguració», terme que recullo de l'obra de Mark C. Taylor *Disfiguring. Art,*

architecture, religion (1992), obra que em va obrir els ulls a una dimensió estètica dels discursos místics. «La imatge nua de Déu: apunts d'estètica negativa» és el primer treball que vaig publicar de tots els que aquí es presenten («Sacrificio y creación: ideas para una estética de la religión», *Er. Revista de Filosofía*, Sevilla-Barcelona, 1994, p. 130-146). S'hi mostren un conjunt de preocupacions al voltant de les relacions entre estètica i religió, discursos molt poc treballats des d'una perspectiva conjunta i que han d'aportar elements de reflexió molt importants en una hermenèutica de la història de les religions. A partir de la idea d'abstracció en els primitius (Ciriot 1993) busco les associacions amb la voluntat d'ascesi de la mística medieval i el seu llenguatge «desfiguratiu», que troba en l'art abstracte modern de Mark Rothko l'expressió més lluminosa. En aquest capítol es tracta de trobar criteris de diferenciació entre els moviments iconoclastes i reformadors i l'abstracció com un nou discurs creatiu. Igualment, l'últim assaig, «Passió, meditació i contemplació: sobre la desfiguració ritual en l'art de Mark Rothko», també inèdit, tracta el tema de l'abstracció a través d'un estudi diacrònic de l'obra d'aquest pintor jueu, d'origen rus, un dels principals representants de l'Escola de Nova York. A partir de la concepció de la fragmentació ritual del cos en les religions místiques es presenta el procés desfiguratiu de la imatge en l'obra de Rothko com un procés de separació i ascési, paral·lel al ritual. Els grans «quadres negres» (*Black paintings*) de l'última època podrien ser entesos com l'expressió d'aquell *no-res* que la mística cristiana anomena *obscuritat* i *abisme* i la tradició zen coneix com a *vacuïtat* (*śūnyatā*).

Malgrat la unitat temàtica, les idees exposades han sofert una certa evolució en el seu tractament al llarg d'aquests

cinc anys. Les vicissituds per les quals ha passat el llenguatge que expressa aquelles idees queden testimoniades en la forma de l'escriptura. Durant aquest temps he conversat sobre aquests temes amb persones que, per la seva qualitat intel·lectual i espiritual, han contribuït a les meves reflexions; a totes els quedo profundament agraït, especialment a l'amic Ignasi Potrony, que ha llegit el manuscrit i m'ha dit el que en pensava. Ara fa sis anys que, tot passejant per la Rambla, vaig conversar per primera vegada sobre abstracció i contemplació amb Victoria Cirlet: a ella li està dedicat el llibre.

AMADOR VEGA
Kyoto-Barcelona, 1999

I

ALS JARDINS DE KYOTO:
BREU NOTÍCIA SOBRE EL PENSAMENT
RELIGIÓS MODERN AL JAPÓ

ELS MESOS DE GENER i febrer els jardins de la ciutat santa de Kyoto només tenen camèlies. L'hivern ha deixat la naturalesa en suspens, però a l'interior dels monestirs aquesta nuesa continguda pel fred i la neu s'obre com una porta per a aquell que cerca l'ordre dels seus pensaments. Mentre la resta de la ciutat imperial viu contemplada per un passat compassiu i privilegiat —durant la Segona Guerra Mundial els bombarders americans van sobrevolar sense venjança la ciutat dels temples—, l'estat de la naturalesa als petits monestirs del temple de Daitoku-ji sembla que confirma el principi budhista de la doble negació: ni temps ni espai. Certament, l'hivern també s'ha fet present en aquests edificis de fusta i paper, mentre en el silenci dels dies de sol, muntanyes de neu es desprenen del sostre i recorden als monjos, asseguts en meditació, que la vida exterior, aparentment, avança sense ells. Els mesos d'hivern són de pocs contrastos i no manifesten l'esplendor de la tardor plena de foc; són mesos que també ens recorden la negació de la vida, la negació de l'existència, la negació del jo de l'home que ha fet de la seva recerca una qüestió única.